

UDK 343.85:343.902(049.3)

Primljeno: 03. 04. 2022.

Stručni rad
Professional paper

Mahir Muharemović

ORGANIZOVANI KRIMINAL BEZ GRANICA: O POTREBI ZAŠTITE DRUŠTVA UZ OČUVANJE ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA U DEMOKRATSKOM SISTEMU

(Aleksandra Bulatović i Olivera Pavićević: *Crna ekonomija i crno društvo*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2021)

Pitanje borbe protiv organizovanog kriminala od najvitalnijeg je značaja za tranzicijska društva zapadnog Balkana, posebno ako uzmemo u obzir najnovije pokazatelje *Globalnog indeksa organizovanog kriminala*¹ za Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru. Navedene države se nalaze na samom vrhu po organizovanom kriminalu u Evropi (sve su među prvih pet država u Evropi po stepenu organizovanog kriminala, sa prosječnim indeksom od 6,03 od 10). Komparacije radi, uzmemo li isti indeks za države poput Njemačke, Austrije i Švedske, dobićemo prosječni indeks za ove tri države od 4,5. Ukoliko pažljivo analiziramo, možemo primijetiti da su to upravo države u koje najčešće emigriraju ljudi sa područja zapadnog Balkana. Očigledno postoji korelacija između stepena organizovanog kriminala i stepena društvene stabilnosti, razvoja ekonomije i niske stope korupcije. Upravo o ovoj tjesnoj vezi, između ostalog, govore nam autorice Aleksandra Bulatović i Olivera Pavićević u svojoj knjizi *Crna ekonomija i crno društvo*. Kroz nekoliko, tematski međusobno povezanih poglavlja autorice daju prikaz: generičkog pojma organizovanog kriminala, načina formiranja i organizovanja kriminalnih organizacija, uloge imovine u organizovanom kriminalu, korupcije kao načina djelovanja organizovanog

¹ Vidjeti: <https://ocindex.net>

kriminala, modela policijskog rada u borbi protiv organizovanog kriminala i pitanja zaštite ljudskih prava u borbi protiv organizovanog kriminala.

U uvodnom dijelu knjige autorice daju tematski okvir knjige i definišu osnove pojmove vezane za organizovani kriminal. Posebno ističu bitnost razumijevanja faktora, mehanizama i djelovanja organizovanog kriminala u interakciji sa društvom na određenom geografskom prostoru. Treba naglasiti, a što autorice i čine, da je kriminal društvena pojava na koju utiču svi faktori koji utiču i na društvo kao cjelinu. Postoji stalna međusobna interakcija između društva i kriminala. Otpor društva ovoj pojavi počiva u težnji da se zaštite temeljne vrijednosti koje narušavaju kriminalne aktivnosti. Ipak, knjiga posebno stavlja težište na pojavu transnacionalnog organiziranog kriminala, koji se pojavljuje kao rezultat veće međuzavisnosti i povezanosti država. Ovaj fenom modernog doba predstavlja poseban sigurnosni izazov. Posebno se pitanje u knjizi otvara o metodama borbe protiv organizovanog kriminala. Naime, kako to autorice ističu, borba protiv organizovanog kriminala podrazumijeva cijeli spektar represivnih odgovora i proaktivni rad policije što može ozbiljno ugroziti sferu ljudskih prava.

U nastavku knjige autorice se bave strukturom i funkcionisanjem organizovanih kriminalnih grupa. Trajne kriminalne grupe imaju svog lidera i uspostavljenu hijerarhiju unutar koje su jasno definisane uloge pojedinaca. Cilj ovakvih grupa je kontrola određenog tržišta i privrednog života upotrebom nasilja i koruptivnim djelovanjem. Ipak, cilj nije samo profit, nego i određeni stepen društveno-političke moći i uticaja u određenoj zajednici. Stvaranje globalne ekonomije otvara kriminalnim grupama i globalna ilegalna tržišta. Primjećuje se i novi vid liderstva u tim grupama, strukture postaju fleksibilnije, te umjesto hijerarhije stvaraju se mrežne veze između pojedinih manjih grupa, koje su često privremenog karaktera grupe i uspostavljene radi izvršenja konkretne aktivnosti.

Od krucijalnog značaja je i uloga imovine u aktivnostima kriminalnih grupa. Knjiga prikazuje tjesnu vezu između kriminala i ekonomije. Teza je da se organizovani kriminal pojavljuje gdje zaštita imovinskih prava od strane države ne postoji ili nije dostatna. U takvoj situaciji nastaje "kriminalno poduzetništvo" kao alternativa pri čemu se kriminal javlja kao sastavni dio sveukupnog tržišta za transfer imovine. Razlikuju se dvije vrste transfera imovine unutar takvog vida "poduzetništva". Prvi je tzv. predatorski kriminal u kojem dolazi do nedobrovoljnog transfera imovine uz upotrebu ili prijetnju upotrebe sile. Drugi se bazira na krivičnim djelima proizvodnje i/ili distribucije novih nelegalnih roba i usluga. Dolazi do ispreplitanja ovog crnog tržišta sa sivim tržištem. Ovde su transferi imovine dobrovoljni i teško je odrediti

žrtvu, te se postavlja pitanje kako se odnositi prema imovini koja je nastala kao rezultat takvih transfera. Najčešće ovaj vid komercijalnog kriminala vrše legitimni poslovni ljudi, investitori ili korporacije. Transferi se odvijaju legalnim finansijskim instrumentima, uz kršenje postojećih propisa. Autorice naglašavaju da sam „predatorski (otimački) kriminal“ nema efekta na bruto nacionalni dohodak (BND) dok krivična djela zasnovana na tržištu (npr. proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga) podrazumijevaju proizvodnju i distribuciju nove robe i usluga, te time imaju pozitivan uticaj na BND. U knjizi se stoga insistira na ekonomskim aspektima budući da je iz tog ugla moguća bolja procjena socioekonomskih tokova ove djelatnosti. Zaključak autorica je da su se standardne metode u borbi protiv organizovanog kriminala pokazale neefikasnim, jer su ciljale samo na najvidljivije i najranjivije pripadnike kriminalnih grupa, a tržište je ostalo netaknuto i dalje funkcionalno. Organizovani kriminal se infiltrirao u legalnu ekonomiju izazivajući distorziju u djelovanju konkurencije kao sile regulacije tržišta. Sofisticirani metode pranja novca onemogućavaju razlikovanje regularne od sive ekonomije, te je u otkrivanju ove aktivnosti potrebna intenzivna i proaktivna uloga svih državnih organa kao i tijesna međunarodna saradnja.

Posebno mjesto u knjizi posvećeno je fenomenu korupcije u djelovanju organizovanog kriminala. Korupcijom organizovane kriminalne grupe sebi obezbjeđuju zaštitu od krivičnopravne represije i najčešće je zbog toga koruptivna aktivnost usmjerena prema nosiocima javne službe. Time se kriminalne grupe uspješno odupiru društvenoj kontroli. Autorice u fokus stavljaju i pitanje sistemske korupcije. Fenomen sistemske korupcije mijenja parametre funkcionalnosti javno-službeničkog sistema jer poluge vlasti se ne koriste više u ime i u interesu općeg dobra nego za lične ili grupne koristi. Šteta koju nanosi sistemska korupcija može se sagledavati sa više aspekata.

1. U političkoj ravni sistemska korupcija uništava odnos povjerenja između političara i građana i narušava kredibilitet demokratskih institucija.
2. U ekonomskoj sferi se manifestuje u podrivanju sigurnog i racionalnog investiranja u skladu sa principom fer igre.
3. Društvena šteta se sastoji u povećanju siromaštva, a najviše pogađa najsiromašnije kategorije stanovništva, povećavajući nejednakost građana i doprinosi općem osjećanju nesigurnosti i nezadovoljstva.
4. Predstavlja sigurnosni izazov i prijetnju, a ekspanzija van granica postaje međunarodna sigurnosna prijetnja.

Analizira se i pojava tzv. „slabe države“ koja je u uskoj korelaciji sa pojavom organizovanog kriminaliteta. Slaba država nema snage da reguliše tržište i efikasno sprovodi svoje propise što pruža prostor za menevrisanje kriminalnim mrežama. Slaba država inferiorno obavlja funkciju uspostavljanja sigurnosti, garantovanja sloboda i ljudskih prava i obezbjeđenja društvene infrastrukture (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita i sl). S druge strane, fenomen tzv. „propale države“ podrazumijeva nepostojanje bilo kakve efektivne državne vlasti, a bezakonje dominira. Ovdje država više ne može obavljati svoju funkciju obezbjeđenja sigurnosti, odnosno sprečavanja kriminala i nasilja. Slabost institucija često koegzistira sa korupcijom i zbog te međusobne uzročno -posljedične veze između korupcije i slabih državnih institucija stvara se začarani krug u kome je siromaštvo jedini izvjestan ishod. U slaboj državi masovno se krše ljudska i građanska prava pa takve države predstavljaju i prijetnju globalnoj i regionalnoj sigurnosti, jer nestabilnost prijeti i susjednim državama kroz migracije.

Autorice na osnovu prethodno iznesene analize ističu da klasično (reaktivno) postupanje policije je često nedovoljno u borbi protiv organizovanog kriminala. U svijetu su stoga razvijeni proaktivni pristupi u radu sigurnosnih službi, koji istovremeno zahtijevaju i veći obim ovlaštenja i zadiranja u ljudska i građanskih prava. Tu postoji potencijalni sukob vrijednosti. Šta ima prednost: sigurnosti ili sloboda? U tom smislu, autorice se bave osnovnim konceptom ljudskih prava, koji se temelji na premisi da su ljudska prava moralnog porijekla, a ne nešto što izvire iz pozitivnog prava. Prikazuje se teorijska i historijska geneza ljudskih prava, pozitivno-pravni instrumenti koji garantuju ljudska prava, kao i teorijska klasifikacija ljudskih prava. Sam krivičnopravni sistem se nalazi u dihotomiji i kontinuirano traga za balansom između dva osnovna cilja: obezbjeđivanje djelotvorne primjene krivičnopravnih normi, sa jedne strane, i poštivanje temeljnih ljudskih prava uz provođenje krivičnopravne norme, sa druge strane. Daje se distinkcija između ljudskih i građanskih prava, kao i njihov međusobni odnos, te se ističe da je najveći broj ljudskih prava usmjeren prema državi, a obaveza države je da ih aktivno štiti i da se sama suzdržava od kršenja istih. Represivno djelovanje države kao sredstvo borbe protiv kriminala nužno dovodi do ograničenja i derogacije određenih ljudskih prava. Ipak, u knjizi se jasno prikazuje da ta derogacija podliježe strogim uvjetima i mora biti proporcionalna samom cilju. Uspostavljanje ovog balansa je ključno pitanje svakog krivičnopravnog sistema. U ovaj kontekst autorice stavljaju i sigurnost, kao osnovno ljudsko pravo garantovano ključnim međunarodnim dokumentima. Ističe se da prevelik akcenat na ovom pravu može dovesti do hiper-sekuritizacije društva i

opasnosti od stvaranja policijske države. Tako novi sigurnosni izazovi kao npr. terorizam iznova postavljaju države pred ovu dilemu.

Knjiga u svom završnom dijelu donosi određenu dozu optimizma u borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Naime, akteri ovog kriminala potiču iz različitih kriminalnih kultura, razlikuju se u principima djelovanja, bez obzira na zajednički interes, mogu imati različite potrebe i interese, što ponekad može dovesti do sukoba. Konstatira se da postoji i veliki stepen međusobnog nepovjerenja, te do saradnje dolazi uz značajne poteškoće. Saradnja, ukoliko se uspostavi, je na nivou labavih mreža sa definiranim zadacima u operaciji u kojoj učestvuju. Autorice vide, između ostalog, u raznim proaktivnim metodama i razmjeni podataka između sigurnosnih službi značajan doprinos u borbi protiv pošasti transnacionalnog kriminaliteta. Ipak, konstatuju da se ta borba ne može isključivo svesti na represivni aparat, kada već svoje korijene ima u socijalnim, psihološkim i ekonomskim faktorima.

Knjiga *Crna ekonomija i crno društvo* daje detaljan prikaz geneze, organizacije i djelovanja kriminalnih grupa u društvu. Posebna vrijednost ove knjige leži u sagledavanju posljedica organizovanog kriminala na društvo, ekonomiju i demokratske institucije. Te posljedice su dalekosežne, te imaju potencijal da uruše same države i dovedu do masovnog kršenja ljudskih prava. Ipak, u samoj borbi protiv ove rak rane društva nužno je pronaći fini balans kako se ne bi u ime borbe protiv organizovanog kriminala izgubili slobode i ljudska prava, što bi bila, u konačnici, indirektna pobjeda organizovanog kriminala.

Adresa autora
Author's address

Mahir Muharemović
Univerzitet u Tuzli
Pravni fakultet
mahir85@gmail.com

